

vide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuisset. Is enim erat mortuus. Id autem sine divinatione conjectura ¹ poterat dicere. Deinde fortasse casu; qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. Quid enim scire Etrusci aruspices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomeriæ jure potuerunt? Equidem assentior C. Marcello potius, quam App. Claudio (qui ambo mei collegæ fuerunt), existimoque jus augurum, etsi divinationis opinione principio constitutum sit, tamen postea reipublica causa conservatum ac retentum.

XXXVI. Sed de hoc loco plura in aliis; nunc hæc. Externa enim auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quam superstitiosa, videamus. Omnibus fere avibus utuntur; nos admodum paucis. Alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Dejotarus percunctari nostri augurii disciplinam, ego ex illo sui. Dii immortales! quantum differebat? ut quædam essent etiam contraria. Atque ille iis semper utebatur; nos, nisi dum a populo auspicia accepta habemus, quam multum iis utimur? Bellicam rem administrari majores nostri, nisi auspiciato, noluerunt. Quam multi anni sunt, quam bella a proconsulibus et prætoribus administrantur,

1, c. 17, quibusdam videtur. ¹ Davis. edidit poterant. Non male, quanquam sine libris.

qui auspicia non habent? Itaque nec amnes trans-eunt auspiciato, nec tripudio auspiciantur. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est, jam M. Marcellus, ille quinquies consul, totum omisit, idem imperator, idem augur optimus. Ubi ergo avium divinitio? quæ, quoniam ab iis, qui auspicia nulla habent, bella administrantur, ab urbanis retenta videtur, a bellicis esse sublata. Et quidem ille dicebat, si quando rem agere vellet, ne impediretur auspiciis, lectica operta facere iter se solere. Huic simile est, quod nos augures præcipimus, ne jure auspicium obveniat, ut jumenta jubeant dijungere. Quid est aliud nolle moneri a Jove, nisi efficere, ut aut ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, videri?

XXXVII. Nam illud admodum ridiculum, ¹ quod negas Dejotarum, auspiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti facta sunt, poenitere, quod fidem secutus, amicitiamque populi romani, functus sit officio; antiquiorem enim sibi fuisse laudem et gloriam, quam regnum, et possessiones suas. Credo id quidem; sed hoc nihil ad auspicia. Nec enim ² ei cornix canere potuit, recte eum facere, quod populi romani libertatem defendere pararet. Ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. Aves eventus sig-

¹ V. supra, 1, 15. ² Abest ei.

nificant aut adversos, aut secundos: virtutis auspiciis video esse usum Dejotarum; quæ vetat spectare fortunam, dum præstetur fides. Aves vero si prosperos eventus ostenderunt, certe fefellerunt. Fugit e prælio cum Pompeio: grave tempus. Discessit ab eo: luctuosa res. Cæsarem eodem tempore hostem, et hospitem vidit: quid hoc tristius? Is quum ei ¹ Trogmorum tetrarchiam eripuisset, et asseclæ suo Pergameno, nescio cui, dedisset, eisdemque detraxisset Armeniam a senatu datam; quumque ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset; spoliatum reliquit et hospitem, et regem. Sed labor longius. Ad propositum revertar. Si eventa quærimus, quæ exquiruntur avibus; nullo modo prospera Dejotaro. Sin officia; a virtute ipsius, non ab auspiciis petita sunt.

XXXVIII. Omitte igitur lituram Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi; contemne cotem Attii Navii. Nihil debet esse in philosophia commentitiis fabellis loci. Illud erat philosophi, totius augurii primum naturam ipsam videre, deinde inventionem, deinde constantiam. Quæ est igitur natura, quæ volucres huc et illuc passim vagantes efficiat, ut significant aliquid, et tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? Cur

¹ Vulg. Trogmorum, Lectio mendosa.

autem aliis a læva, aliis a dextra datum est avibus, ut ratum auspiciis facere possint? Quo modo autem hæc, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratam puerum auctorem disciplinæ suæ. Nos quem? Autianne Navium? At aliquot annis antiquior Romulus et Remus, ambo augures, ut accepimus. An Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista inventa dicemus? Placet igitur, humanitatis expertes habere ¹ divinitatis auctores?

XXXIX. At omnes reges, populi, nationes utuntur auspiciis. Quasi vero quidquam sit tam valde, quam nihil sapere, vulgare; aut quasi tibi ipsi in judicando placeat multitudo. Quotus quisque est, qui voluptatem neget esse bonum? Plerique etiam summum bonum dicunt. Nam igitur eorum frequentia stoici de sententia deterrentur? aut num plerisque in rebus sequitur ² eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, si in omnibus auspiciis, et omni divinatione, imbecilli animi superstitiosa ista concipiant, verum dispicere non ³ possint?

Quæ autem est inter augures conveniens et con-

¹ Sine causa Joann. Clericus mutat in divinæ artis. Imo delet sic fere omnem loci elegantiam. ² Hottinger. legendum putet horum. Sic certe oppositio concinnior. ³ Male Gruter. possunt.

juncta constantia? Ad nostri augurii consuetudinem dixit Ennius,

Quum tonuit lævum bene tempestate serena.

At Homericus ¹ Ajax apud Achillem querens de ferocitate Trojanorum, nescio quid, hoc modo nuntiat:

Prospera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis sinistra videntur, Graiis et barbaris dextra, meliora. Quanquam haud ignoro, ² quæ bona sint, sinistra nos dicere, etiam si dextra sint. Sed certe nostri sinistram nominaverunt, externique dextram, quia plerumque melius id videbatur. Hæc quanta dissensio est? Quid, quod aliis avibus utuntur, aliis signis? aliter observant, alia respondent? Non necesse est fateri, partim horum errore susceptum esse, partim superstitione, multa fallendo?

XL. Atque his superstitionibus non dubitasti

¹ Iterum labitur memoria Cicero, ut supra, c. 29. Ulysses enim loquitur, *Iliad.*, IX, 236: Ζεὺς δὲ σπν Κρονίδης ἐνδὲξαι σημεῖα φάνων ἄστράπτει. Ernest. edidit sine mss. Ulysses. Minime probandus. ² Locus, ut videtur, mendosus.

etiam omnia adjungere. ¹ Emilia Paulo, Persam perisse; quod pater omen accepit; Cæcilia sororis filia: sedes suas tradere. ² Jam illa, «Favete linguis;» et prærogativam omen comitorum: hoc est, ipsum esse contra se copiosum et disertum. Quando enim, illa observans, quieto et libero animo esse poteris, ut ad rem gerendam non superstitionem habeas, sed rationem ducem? Itane? si quis aliquid ex sua re, atque ex suo sermone dixerit, et ejus verbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Quum M. Crassus exercitum Brundisii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, Cauncas, clamitabat. Dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caveret, ne iret; non fuisse periturum, si omni paruisset. Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, et abruptio corrigæ, et sternutamenta erunt observanda.

XLI. Sortes restant, et Chaldaei, ut ad vates veniamus, et ad somnia. Dicendum igitur putas de sortibus? Quid enim sors est? Idem propemodum, quod micare, quod talos jacere, quod tesseras: quibus in rebus temeritas et casus, non ratio, nec consilium valet. Tota res est inventa fallacis, aut ad quaestum, aut ad superstitionem, aut ad errorem.

¹ *V. supra*, I, 46. ² *Supra*, I, 45.

Atque, ut in aruspicina fecimus, sic videamus, clarissimarum sortium quæ tradatur inventio. Numerium Suffucium, Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem et nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minacibus, quum juberetur certo in loco silicem cædere, perterritum visis, irridentibus suis civibus, id agere cœpisse; itaque perfracto saxo sortes erupisse, in robore insculptas priscarum litterarum notis. Is est hodie locus septus religiose propter Jovis pueri, qui¹ lactens cum Junone Fortunæ in gremio sedens, mammam appetens, castissime colitur a matribus. Eodemque tempore, in eo loco, ubi Fortunæ nunc² sita est ædes, mel ex olea fluxisse dicunt; aruspicesque dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam, eaque conditas sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tollantur. Quid igitur in his potest esse certi, quæ, Fortunæ monitu, pueri manu miscentur atque ducuntur? Quo modo autem istæ positæ in illo loco? Quis robur illud cecidit, dolavit, inscripsit? Nihil est, inquam, quod deus efficere non possit. Utinam sapientes stoicos effecisset, ne omnia super-

¹ Ernest. verbum hoc frigide redundare censet. Alii rectius forte tribuunt glossatori, mammam appetens. ² Al. sit ædes; al. sita ædes.

stitiosa sollicitudine et miseria crederent! Sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis exprosit. Fani pulchritudo et vetustas Prænestinorum etiam nunc retinet sortium nomen, atque id in vulgus. Quis enim magistratus, aut quis vir illustrior utitur sortibus? Ceteris vero in locis sortes plane refrixerunt. Quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quam Præneste, vidisse Fortunam. Ergo hoc divinationis genus omittamus.

XLII. Ad Chaldæorum monstra veniamus; de quibus Eudoxus, Platonis auditor, in astrologia, judicio doctissimorum hominum, facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldæis in prædictione et in notatione cujusque vitæ ex natali die, minime esse credendum. Nominat etiam Panætius, qui unus e stoicis astrologorum prædicta rejecit, Archelaum et Cassandrum, summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, quum in ceteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnassæus, familiaris Panætii, excellens in astrologia, idemque in regenda sua civitate princeps, totum hoc Chaldæicum prædicendi genus repudiavit. Sed ut ratione utamur, omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. Vim quamdam esse aiunt signifero in orbe, qui Græce

ζωνταχός dicitur, talem, ut ejus orbis unaquæque pars alia alio modo moveat immutetque cœlum, perinde ut quæque stellæ in iis finitimisque partibus sint quoque tempore; eamque vim varie moveri ab iis sideribus, quæ vocantur errantia. Quum autem in eam ipsam partem orbis venerint, in qua sit ortus ejus, qui nascatur; aut in eam, quæ conjunctum aliquid habeat, aut consentiens: ea triangu-¹la illi et quadrata nominant. Etenim quum tempore anni tempestatumque cœli conversiones commutationesque tantæ fiant accessu stellarum et recessu; quumque ea vi solis efficiantur, quæ videmus: non verisimile solum, sed etiam verum esse censent, perinde, utcumque temperatus sit aer, ita pueros orientes animari atque formari, ex eoque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, casus cujusque eventusque fingi.

XLIII. O delirationem incredibilem! non enim omnis error, stultitia est dicenda. Quibus etiam Diogenes stoicus concedit, aliquid ut prædicere possint, duntaxat qualis quisque natura, et ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse similes, vitam atque fortu-

¹ Ea Davisius putat carere natatore Delio. Hottinger. pro tempore conjicit temporum.

nam plerumque disparem. Procles et Eurysthenes, Lacedæmoniorum reges, gemini fratres fuerunt. At hi nec totidem annis vixerunt: anno enim Procli vita brevior fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria præstitit. At ego id ipsum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam prævaricatione, concedit, nego posse intelligi. Etenim quum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, eaque animadvertant, et notent sidera natalitia Chaldæi, quæcumque lunæ juncta videantur: oculorum fallacissimo sensu judicant ea, quæ ratione atque animo videre debebant. Docet enim ratio mathematicorum, quam istis notam esse oportebat, quanta humilitate luna feratur, terram pæne contingens, quantum absit a proxima Mercurii stella, multo autem longius a Veneris, deinde alio intervallo distet a sole, cujus lumine collustrari putatur. Reliqua vero tria intervalla, infinita et immensa, a sole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cœlum ipsum, quod extremum atque ultimum mundi est. Quæ potest igitur contagio ex infinito pæne intervallo pertinere ad lunam, vel potius ad terram?

XLIV. Quid? quum dicunt id, quod iis dicere necesse est, omnes omnium ortus, quicumque gigantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, eandemque omnibus, qui eodem statu cœli et stel-

larum nati ¹ sint, accidere necesse esse: nonne ejusmodi sunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes istos cœli nosse appareat? Quum enim illi orbes, qui cœlum quasi medium dividunt, et ad spectum nostrum definiunt, qui a Græcis ὀριζόντες nominantur, a nobis finitimes rectissime nominari possunt, varietatem maximam habeant, aliique in aliis locis sint, necesse est, ortus occasusque siderum non fieri eodem tempore apud omnes. Quod si eorum vi cœlum modo hoc, modo illo modo temperatur: qui potest eadem vis esse nascentium, quum cœli tanta sit dissimilitudo? In his locis, quæ nos incolimus, post solstitium Canicula exoritur, et quidem aliquot diebus; apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitium: ut, si jam concedamus, aliquid vim cœlestem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui ² nascantur eodem tempore, posse in dissimiles incidere naturas propter cœli dissimilitudinem. Quod minime illis placet. Volunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, eadem conditione nasci.

XLV. Sed quæ tanta dementia est, ut in maximis motibus mutationibusque cœli, nihil intersit, qui ventus, qui imber, quæ tempestas ubique sit? qua-

¹ Sunt. ² Nascuntur.

rum rerum in proximis locis tantæ dissimilitudines sæpe sunt, ut alia Tusculi, alia Romæ eveniat sæpe tempestas. Quod, qui navigant, maxime animadvertunt, quum in flectendis promontoriis ventorum mutationes maximas sæpe sentiant. Hæc igitur quum sit tum serenitas, tum perturbatio cœli: estne sanorum hominum, hoc ad nascentium ortus pertinere non dicere (quod non certe pertinet), illud nescio quid tenue, quod sentiri nullo modo, intelligi autem vix potest, quæ a luna ceterisque sideribus cœli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere? Quid? quod non intelligunt, seminum vim, quæ ad gignendum procreandumque plurimum valeat, funditus tolli, mediocris erroris est? Quis enim non videt, et formas, et mores, et plerosque status ac motus effingere a parentibus liberos? quod non contingeret, si hoc non vis et natura gignentium efficeret, sed temperatio lunæ, cœlique moderatio. Quid? quod uno et eodem temporis puncto nati, dissimiles et naturas, et vitas, et casus habent: parumne ¹ declarata, nihil ad agendam vitam nascendi tempus pertinere? Nisi forte putamus, neminem eodem tempore ipso et conceptum, et natum, quo Africanum. Num quis igitur talis fuit?

¹ Declarant.

XLVI. Quid? illudne dubium est, quia multi, quum ita nati essent, ut quaedam contra naturam depravata haberent, restituerentur et corrigerentur ab natura, quum se ipsa revocasset, aut arte¹ atque medicina? aut quorum lingua sic inhaerent, ut loqui non possent, eae scalpello ressecta liberarentur? Multi etiam naturae vitium meditatione atque exercitatione sustulerunt; ut Demosthenem scribit Phalerens, quum nō dicere nequirit, exercitatione fecisse, ut planissime diceret. Quod si haec astro ingenerata et tradita essent, nulla res ea mutare posset. Quid? dissimilitudo locorum nonne dissimiles hominum procreations habet? quas quidem percurrere oratione facile est: quid inter Indos et Persas, Aethiops et Syros differat, corporibus, animis; ut incredibilis varietas dissimilitudoque sit. Ex quo intelligitur, plus terrarum situs, quam lunae² tactus ad nascendum valere. Nam, quod aiunt, quadringenta et septuaginta millia annorum in periclitandis experientisque pueris, quicumque essent nati, Babylonios posuisse, fallunt. Si enim esset factitatum, non esset desitum. Neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum sciat.

XLVII. Videsne, me non ea dicere, quae Car-

¹ Aut. ² Tractus.

neades, sed ea, quae princeps stoicorum Panætius dixerit? Ego autem etiam hoc requiro, omnesne, qui Cannensi pugna¹ ceciderint, uno astro fuerint? exitus quidem omnium unus et idem fuit. Quid? qui ingenio atque animo singulares, num astro quoque uno? Quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? At certe similis nemo Homeri. Et, si ad rem pertinet, quo modo caelo affecto, compositisque sideribus quodque animal oriatur: valeat id necesse est etiam in rebus inanimis. Quo quid dici potest absurdius? L. quidem Tarutius Firmanns, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostrae natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus eam a Romulo conditam accepimus; Romamque, in iugo quum esset luna, natam esse dicebat, nec ejus fata canere dubitabat. O vim maximam erroris! etiamne urbis natalis dies ad vim stellarum et lunae pertinebat? Fac in puero referre, ex qua affectione caeli primum spiritum duxerit. Num hoc in latere, aut in cemento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? Sed quid plura? quotidie refeluntur. Quam multa ego Pompeio, quam multa Crasso, quam multa huic ipsi Caesari a Chaldaeis dicta memini, neminem eorum nisi² in senectute,

¹ Ceciderunt. ² Abest in.

nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum? ut mihi permirum videatur, quemquam exstare, qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie videat re et eventis refelli.

XLVIII. Restant duo divinandi genera: quæ habere dicimur a natura, non ab arte; vaticinandi, et somniandi. De quibus, Quinte, inquam, si placet, disseramus. — Mihi vero, inquit, placet. His enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: et, vere ut loquar, quanquam tua me oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte nimis superstitionem de divinatione stoicorum sententiam iudicabam; ac me peripateticorum ratio magis movebat, et veteris Dicaearchi, et ejus, qui nunc floret, Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore divino incitatus animus, aut somno relaxatus, solute moveatur ac libere. His de generibus quid sentias, et quibus ea rationibus infirmes, audire sane velim.

XLIX. Quæ quum ille dixisset, tum ego rursus, quasi ab alio principio, sum exorsus dicere. Non ignoro, inquam, Quinte, te semper ita sensisse, ut de ceteris divinandi generibus dubitares; ista duo, furoris et somnii, quæ a libera mente fluere viderentur, probares.

Dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus

mihî quid videatur, si prius, stoicorum conclusio rationis, et Cratippi nostri, quid valeat, videro. Dixisti enim, et Chrysippum, et Diogenem, et Antipatrum concludere hoc modo. Si sunt dii, neque ante declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines; aut, quid eventurum sit, ignorant; aut existimant nihil interesse hominum, scire, quid sit futurum; aut non censent esse suæ majestatis, præsignificare hominibus, quæ sint futura; aut ea ne ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligant nos; sunt enim benefeci, generici hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, et designata sunt: neque nostra nihil interest, scire ea, quæ futura² sint; erimus enim cautiore, si sciemus: neque hoc alienum ducunt majestate sua; nihil est enim beneficentia præstantius: neque non possunt futura³ prænoscere. Non igitur dii sunt, nec significant nobis futura. Sunt autem dii; significant ergo. Et non, si significant futura, nullas dant nobis vias ad significationum scientiam; frustra enim significarent; neque, si dant vias, non est

¹ Hominem. Præstat vero legere hominum, ut supra, 1, 38. ² Sunt. ³ Fortasse hic et c. 51; item supra, 1, 38, legendum præmonere, aut prænuntiare. Schütz.

divinatio; est igitur divinatio. O acutos homines! quam paucis verbis negotium confectum putant? Ea sumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex rebus non dubiis id, quod dubitatur, efficitur.

L. Videsne Epicurum, quem hebetem et rædem dicere solent stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluderit? « Quod finitum est, inquit, habet extremum. » Quis hoc non dederit? « Quod autem habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. » Hoc quoque est concedendum. « At, quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. » Ne hoc quidem negari potest. « Nihil igitur quum habeat extremum, infinitum sit necesse est. » Videsne, ut ad rem dubiam concessis rebus pervenerit? Hoc vos dialectici non facitis: nec solum ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur; sed ea sumitis, quibus concessis, nihilo magis efficiatur, quod velitis. Primum enim hoc sumitis: « Si sunt dii, benefici in homines sunt. » Quis hoc vobis dabit? Epicurusne, qui negat, ¹ quidquam deos nec alieni curare, nec sui? an noster Ennius, qui magno plausu loquitur, assentiente populo:

¹ Aliquidquam.

Ego deum genus esse semper dixi, et dicam cœlitum; Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

Et quidem, cur sic opinetur, rationem subjicit. Sed nihil est necesse, dicere, quæ sequuntur. Tantum sat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium controversumque sit.

LI. Sequitur porro, « Nihil deos ignorare, quod omnia sint ab iis constituta. » Hic vero quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium esse hæc a diis immortalibus constituta? At « nostra interest scire, quæ ¹ ventura sint. » Magnus Diæarchi liber est, nescire ea melius esse, quam scire. Negant « id esse alienum majestate deorum. » Scilicet casas omnium introspicere, ut videant, quid enique conducat. « Neque non possunt futura prænoscere. » Negant posse ii, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. Videsne igitur, quæ dubia sint, ea sumi pro certis atque concessis? Deinde contorquent, et ita concludunt: « Non igitur ² est sunt dii, nec significant futura. » Id enim jam perfectum arbitrantur. Deinde assumunt: « Sunt autem dii; » quod ipsum non ab omnibus conceditur. « Significant ergo. » Ne id quidem se-

¹ Eventura. ² Davisius, Ernest., alii, delent et. Sine causa.

quitur. Possunt enim non significare, et tamen esse dii. «Nec, si significant, non ¹ dant vias aliquas ad scientiam significationis.» At id quoque potest, ut non dent homini, ipsi habeant. Cur enim Tuscis potius, quam Romanis darent? «Nec, si dant vias, nulla est divinatio.» Fac dare deos; quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? Extremum est, ² «Est igitur divinatio.» Sit extremum; effectum tamen non est. Ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, verum effici non potest. Jacet igitur tota conclusio.

LII. Veniamus nunc ad optimum virum, familiarem nostrum, Cratippum. ³ Si sine oculis, inquit, non potest exstare officium et munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui vel semel ita est usus oculis, ut vera cerneret, is habet sensum oculorum, vera cernentium. Item igitur, si sine divinatione non potest officium et munus divinationis exstare, potest autem, quum quis divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: satis est ad confirmandam divinationem, semel aliquid ita esse divinatum, nihil ut fortuito cecidisse videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia. Esse igitur divinationem confitendum est. Festive et breviter.

¹ Dare. ² Abest Est. ³ V. supra, I. 32.

Sed quum his sumsit, quod voluit, etiam si faciles nos ad concedendum habuerit, id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando viderint, inest in iis vis videndi. Item, ¹ si quis semel aliquid in divinatione dixerit, is etiam quum peccet, tamen existimandus sit habere vim divinandi.

LIII. Vide, quaeso, Cratippe noster, quam sint ista similia. Nam mihi non videntur. Oculi enim vera cernentes, utuntur natura atque sensu; animi, si quando vel vaticinando, vel somniando vera viderunt, usi sunt fortuna atque casu. Nisi forte concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somniis habent, si quando aliquod somnium verum evaserit, non id fortuito accidisse. Sed demus tibi istas duas sumptiones, ea, quae *λήμματα* appellant dialectici; sed nos Latine loqui malumus: ² assumptio tamen, quam ³ *πρόσληψιν* iidem vocant; non dabitur. Assumit autem Cratippus hoc modo: «Sunt autem innumerabiles praesensiones non fortuitae.» At ego dico nullam. Vide, quanta sit con-

¹ Ernest. post Lallein., si quis semel aliquid viderit. Male. Neque Davisius, neque Hottinger., neque Schütz hic verum vident. Scilicet haud intelligunt, quid sit, dicere aliquid, *λέγειν τι*, verbum Platonicum. ² Praesumptio. ³ *Πρόσληψιν*.

troverſia. Jam aſſumptione non conceſſa, nulla concluſio eſt. At impudentes ſumus, qui, quum tam perſpicuum ſit, non concedamus. Quid eſt perſpicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quod multo plura falſa? Nonne ipſa varietas, quæ eſt propria fortunæ, fortunam eſſe cauſam, non naturam docet? Deinde, ſi tua iſta concluſio, Cratippe, vera eſt (tecum enim mihi res eſt): nonne intelligis, eadem uti poſſe et aruſpices, et fulguratores, et interpretes oſtentorum, et augures, et ſortilegos, et Chaldaeos? quorum generum nullum eſt, ex quo non aliquid, ſicut prædictum ſit, evaſerit. Ergo aut ea quoque genera divinandi ſunt, quæ tu rectiſſime improbas; aut, ſi ea non ſunt, non intelligo, cur hæc duo ſint, quæ relinquis. Qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa poſſunt eſſe, quæ tollis.

LIV. Quid vero habet auctoritatis furor iſte, quem divinum vocatis, ut, quæ ſapiens non videat, ea videat inſanus, et iſ, qui humanos ſenſus amiſerit, divinos aſſecutus ſit? Sibyllæ verſus obſervamus, quos illa furens fudiſſe dicitur. Quorum interpres nuper, ¹ falſa quadam hominum fama, dicturus in ſenatu putabatur, eum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoque eſſe re-

¹ Fulg. falſa quædam, hominum fama.

gem, ſi ſalvi eſſe vellemus. Hoc ſi eſt in libris, in quem hominem, et in quod tempus eſt? Callide enim, qui illa compoſuit, perfecit, ut, quodcumque accidiſſet, prædictum videretur, hominum et temporum definitione ſublata. Adhibuit etiam latebram obſcuritatis, ut iidem verſus alias in aliam rem poſſe accommodari viderentur. Non eſſe autem illud carmen furentis, quum ipſum poema declarat (eſt enim magis artis et diligentiæ, quam incitationis et motus), tum vero ea, quæ ἀποστυγίς dicitur, quum deinceps ex primis ¹ verſuum litteris aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, «² Q. Ennius fecit.» Id certe magis eſt attenti animi, quam furentis. Atque in Sibyllinis ex primo verſu cujuſque ſententiæ primis litteris illius ſententiæ carmen omne prætexitur. Hoc ſcriptoris eſt, non furentis; adhibentis diligentiam, non inſani. Quamobrem Sibyllam quidem ſepositam et conditam habeamus, ut, id quod proditum eſt a majoribus, injuſſu ſenatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad ſuſcipiendas religiones; cum antiſtibus agamus,

¹ Al. verſus. ² Fulg. quæ Ennius fecit. Quod ſatis feliciter mutatum eſt in, Q. Ennius fecit, ut ſit ἀποστυγίς ex iſtis Ennii verſibus. Fere omnes tamen ut manifeſtum glosſema vel unciſ includunt, vel omnino ejiciunt.

ut quidvis potius ex illis libris, quam regem proferant: quem Romæ posthæc nec dii, nec homines esse ¹ patiantur.

LV. At multi sæpe vera vaticinati, ut Cassandra,

² Jamque mari magno.

Eademque paullo post:

³ Eheu, videte.

Num igitur me cogis etiam fabulis credere? Quæ delectationis habeant, quantum voles; verbis, sententiis, numeris, cantibus adjuvantur: auctoritatem quidem nullam debemus nec fidem commentitiis rebus adungere. Eodemque modo nec ego ⁴ Publicio nescio cui, nec Marciis vatibus, nec Apollinis operis credendum existimo; quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti, probata sunt. Quid? inquires: ⁵ remex ille de classe Coponii, nonne ea prædixit, quæ facta sunt? Ille vero, et ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus. Castra

¹ Patiuntur. ² *V. supra*, I, 31. ³ I, 50. ⁴ *Supra*, I, 40, 50. ⁵ *Ibid.* c. 32.

enim in Thessalia castris collata audiebamus; videbaturque nobis exercitus Cæsaris et audacia plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset; et roboris, propter vetustatem. Casum autem prælii, nemo nostrum erat, quin timeret; sed ita, ut constantibus hominibus par erat, non aperte. Ille autem Græcus, quid mirum, si magnitudine timoris, ut plerumque fit, a constantia, atque a mente, atque a se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus quum esset, timebat, ne evenerint, ea demens eventura esse dicebat. Utrum tandem, per deos atque homines! magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia decorum immortalium perspicere potuisse?

LVI. Sed jam ad te venio,

O sancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obsides, Unde superstitiosa primum sæva evasit vox ¹ fera.

Tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, ut fit in omni oratione sæpissime; partim flexiloquis et obscuris, ut interpres egeat inter-

¹ *Herol. conj.* foras.

prete, et sors ipsa ad sortes referenda sit; partim ambiguis, et quæ ad dialecticum ¹ deferenda sint. Nam quum sors illa edita est opulentissimo regi Asia,

² Cræsus Halim penetrans magnam pervertet opum vim:

hostium vim sese perversuram putavit, pervertit autem suam. Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Cur autem hoc credam unquam editum Cræso? aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? Num minus ille potuit de Cræso, quam de Pyrrho fingere Ennius? Quis enim est, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,

Aio, te, Æacida, Romanos vincere posse?

Primum Latine Apollo nunquam locutus est. Deinde ista sors inaudita Græcis est. Præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo versus facere desierat. Postremo, quanquam semper fuit, ut apud Ennium est,

..... Stolidum genus Æacidarum,
Bellipotentes sunt magi, quam sapientipotentes:

¹ Referenda. ² Κροῦσος ἄλυν διαβάς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει.

tamen hanc amphiboliam versus intelligere potuisset, « vincere te Romanos, » nihilo magis in se, quam in Romanos valere. Nam illa amphibolia, quæ Cræsum decepit, vel Chrysippum potuisset fallere. Hæc vero ne Epicurum quidem.

LVII. Sed, quod caput est, cur isto modo jam oracula Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, sed jamdiu, jam ut nihil possit esse contentius? Hoc loco quum urgentur, evanuisse, aiunt, vetustate vim loci ejus, nude anheliitus ille terra fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De vino, aut salsamento putes loqui, quæ evanescent vetustate. De vi loci agitur, neque solum naturali, sed etiam divina: quæ quo tandem modo evanuit? Vetustate, inquires. Quæ vetustas est, quæ vim divinam conficere possit? Quid tam divinum autem, quam afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero versuque pronuntiet? Quando autem ista vis evanuit? An postquam homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos prope ccc fuit, jam tum *ἐλεπίσειν* Pythiam dicebat, [id est, quasi cum Philippo facere]. Hoc autem eo spectabat, ut eam a Philippo corruptam diceret. Quo licet existimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. Sed ne-

scio, quomodo isti philosophi, supersticiosi, et pæne fanatici, quidvis malle videntur, quam se non ineptos. Evanuisse mavulus, et extinctum esse id, quod, si unquam fuisset, certe æternum esset, quam ea, quæ non sunt credenda, non credere.

LVIII. Similis est error in somniis: quorum quidem defensio repetita quam longe est? ¹ Divinos animos censent esse nostros, eosque esse tractos extrinsecus, animorumque consentientium multitudine completum esse mundum; hac igitur mentis et ipsius divinitate, et conjunctione cum externis mentibus, cerni, quæ sint futura. Contrahi autem animum Zeno, et quasi labi putat atque concidere, et ipsum esse dormire. Jam Pythagoras et Plato, locupletissimi auctores, quo in somnis certiora videamus, præparatos quodam cultu atque victu proficisci ad dormiendum jubent. Faba quidem Pythagorei utique abstinere; quasi vero eo cibo mens, non venter infletur. Sed, nescio quomodo, nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. Utrum igitur censemus dormientium animos per semet ipsos in somniando moveri, an, ut Democritus censet, externa et adventitia visione pulsari? Sive enim sic est, sive illo modo, videri possunt permulta somniantibus falsa pro

¹ *V. supra*, I. 30.

veris. Nam et navigantibus moveri videntur ea, quæ stant; et quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. Quid dicam, insanis, quid, ebriis quam multa falsa videantur? Quod si ejusmodi visis credendum non est, cur somniis creditur, nescio. Nam tam licet de his erroribus, si velis, quam de somniis disputare: ut ea, quæ stant, si moveri videantur, terræ motum significare dicās, aut repentinam aliquam fugam; gemino autem lucernæ lumine declarari, dissensionem ac seditionem moveri.

LIX. Jam ex insanorum, aut ebriorum visis innumerabilia conjectura trahi possunt, quæ futura videantur. Quis est enim, qui totum diem jaculans non aliquando ¹ collineet? Totas noctes ² somniamus; neque ulla fere est, qua non dormiamus. Et miramur, aliquando id, quod somniamus, evadere? Quid est tam incertum, quam talorum jactus? Tamen nemo est, quin sæpe jactans, Venerium jaciatur aliquando, nonnunquam etiam iterum ac tertium. Num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quam casu, dicere? Quod si

¹ *Male Ernest. collinet, quod jam prætuleraat de Finib.*, III, 6, nobis item damnantibus. ² *Male iterum Ernest. lect. vett. edd. et mss. mutavit legendo hic, dormimus, et post, qua non somniamus. Lalle. recepit quoque Mureti conjecturam. Frustra.*

ceteris temporibus, falsis visis credendum non est; non video, quid præcipui somnus habeat, in quo valeant falsa pro veris. Quod si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniantes alligandi omnes essent, qui cubitum irent. Majores enim, quam ulli insani, efficerent motus somniantes. Quod si insanorum visis fides non est habenda, quia falsa sunt; cur credatur somniantium visis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. An, quod insani sua visa conjectori non narrant, narrant qui somniaverunt? Quæro etiam, si velim scribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut physicum, aut dialecticum explicare, somniumne expectandum sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri potest? Atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernarem, ut somniaverim. Præsens enim pœna sit. Qui igitur convenit, agros a conjectore somniorum potius, quam a medico petere medicinam? An Æsculapius, an Serapis potest nobis præscribere per somnium curationem valitudinis; Neptunus gubernantibus non potest? Et, [†] sine medico medicinam dabit Minerva; Musæ scribendi, legendi, ceterarum artium scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio da-

[†] Si sine.

retur valitudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. Quæ quoniam non dantur, medicina non datur. Qua sublata, tollitur omnis auctoritas somniorum.

LX. Sed hæc quoque in promptu fuerint: nunc interiora videamus. Aut enim divina vis quædam, consulens nobis, somniorum significationes facit; aut conjectores ex quadam convenientia et conjunctione naturæ, quam vocant *συμπόθεον*, quid cuique rei conveniat, ex somniis, et quid quamque rem sequatur, intelligunt; aut eorum neutrum est, sed quædam observatio constans atque diuturna est, quum quid visum secundum quietem sit, quid evenire, et quid sequi soleat. Primum igitur intelligendum est, nullam vim esse divinam effectricem somniorum. Atque illud quidem perspicuum est, nulla visa somniorum proficisci a numine deorum. Nostra enim causa dii id facerent, ut providere futura possemus. Quotus igitur est quisque, qui somniis pareat? qui intelligat? qui meminerit? Quam multi vero, qui contemnunt, eamque superstitionem imbecilli animi atque anilis putent? Quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somniis moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? Nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec frustra ac sine causa quid facere, dignum deo est; quod abhorret etiam ab hominis constantia. Ita si

pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur; aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur. Sed horum neutrum in deum cadit. Nihil igitur a deo somniis significari fatendum est.

LXI. Illud etiam requiro, cur, si deus ista visa nobis providendi causa dat, non vigilantibus potius det, quam dormientibus. Sive enim externus et adventitius pulsus animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi moventur, sive quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid videre, audire, agere videamur, eadem causa vigilantibus esse poterat: idque si nostra causa dii secundum quietem facerent, vigilantibus idem facerent; præsertim quum Chrysippus, Academicos refellens, permulto clariora et certiora esse dicat, quæ vigilantibus videantur, quam quæ somniantibus. Fuit igitur divina beneficentia dignius, quam consuleret nobis, clariora visa dare vigilantibus, quam obscuriora per somnium. Quod quoniam non fit, somnia divina putanda non sunt. Jam vero quid opus est circuitione et anfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum, potius, quam directo? Deus si quidem nobis consulebat, «Hoc facito, Hoc ne feceris,» diceret; idque visum vigilantibus potius, quam

¹ Al. Aut nescit ea deus.

dormienti daret. Jam vero quis dicere audeat, vera omnia esse somnia? «Aliquot somnia vera, inquit Ennius; sed omnia non est necesse.»

LXII. Quæ est tandem ista distinctio? Quæ vera, quæ falsa habet? Et si vera a deo mittuntur, falsa unde nascuntur? Nam si ea quoque divina, quid inconstantius deo? quid inscitius autem est, quam mentes mortalium falsis et mendacibus visis concitare? Sin vera visa divina sunt; falsa autem et inania, humana: quæ est ista designandi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quam aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? Quod quoniam illud negatis, hoc necessario confitendum est. Naturam autem eam dico, qua nunquam animus insistens, agitatione et motu esse vacuus potest. Is quum languore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in visa varia et incerta ex reliquiis, ut ait Aristoteles, inhærentibus earum rerum, quas vigilans gesserit, aut cogitarit. Quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum. Quæ si alia vera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire sane velim. Si nulla est, quid istos interpretes au-

¹ Ernest. hoc delendum putat; est enim, ait, in quod. Sed non intelligit quod quoniam, quod quia, sæpe a Cicerone usurpatum.

diamus? Sin quæpiam est, aveo audire, quæ sit. Sed harebunt.

LXIII. Venit enim jam in contentionem, utrum sit probabilis, deosne immortales, rerum omnium præstantia excellentes, ¹ concursare omnium mortalium, qui ubique sunt, non modo lectos, verum etiam grabatos, et, quum stertentes aliquos viderint, objicere his visa quædam tortuosa et obscura, quæ illi exterriti somnio ad conjectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitated, quod vigilans viderit, dormiens videre videatur. Utrum philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? ut, si jam fieri possit conjectura vera somniorum, tamen isti, qui profitentur, eam facere non possint: ex levissimo enim et indoctissimo genere constant. Stoici autem tui negant quemquam, nisi sapientem, divinum esse posse. Chrysippus quidem divinationem definit his verbis: vim cognoscentem, et videntem, et explicantem signa, quæ a diis hominibus portendantur; officium autem esse ejus, prænoscere, dei erga homines mente qua sint, quidque significant, quemadmodumque ea procrentur atque expientur. Idemque somniorum conjectionem definit hoc modo: esse

¹ *Camerar. conj. circumcursare. Davis. non probat.*

vim cernentem, et explanantem, quæ a diis hominibus significantur in somnis. Quid ergo? ad hæc mediocri opus est prudentia, an et ingenio præstanti, et eruditione perfecta? Talem autem cognovimus neminem.

LXIV. Vide igitur, ne, etiam si divinationem tibi esse concessero, quod nunquam faciam, neminem tamen divinum reperire possimus. Qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus; neque ea, quorum interpretes habere possimus? Similes enim sunt dii, si ea nobis objiciunt, quorum nec scientiam, neque explanatorem habeamus, tanquam si Pœni, aut Hispani in senatu nostro loquerentur sine interprete. Jam vero quo pertinent obscuritates et ænigmata somniorum? Intelligi enim a nobis dii velle debebant ea, quæ nostra causa nos monerent. Quid? poeta nemo, nemo physicus obscurus? ¹ Ille vero nimis etiam obscurus Euphronion. At non Homerus. Uter igitur melior? Valde Heraclitus obscurus; minime Democritus. Num igitur conferendi? Mea causa me mones, quod non intelligam. Quid me igitur mones? Ut si quis medicus agrotò imperet, ut sumat

¹ *Emendat Lambinus, Illi vero. Nimis etiam... Quam lectionem Hottinger. admisit, ut omnino certam. Sic et Lalleu. Nos certe in interpretando sequimur.*

Terrigenam, herbigradam, domiportam, sanguine cassam.

potius, quam hominum more cochleam ¹ dicere.
Nam Pacuvianus Amphio,

Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera,
Capite brevi, cervice anguina, adpectu truci,
Eviscerata, inanima, cum animali sono,

quum dixisset obscurius, tum Attici respondent:
Non intelligimus, nisi aperte dixeris. At ille uno
verbo, Testudo. Non potueras hoc igitur a princi-
pio, citharista, dicere?

LXV. Defert ad conjectorem quidam, somniasse
se, ovum pendere ex fascia lecti sui cubicularis.
Est hoc in Chryssippi libro somnium. Respondit
conjector thesaurum defossum esse sub lecto. Fo-
dit; invenit auri aliquantum, idque circumdatum
argento. Misit conjectori, quantulum visum est,
de argento. Tum ille, Nihilne, inquit, de vitello?
Id enim ei ex ovo videbatur aurum declarasse; re-
liquum, argentum. Nemone igitur unquam alius
ovum somniavit? cur ergo hic nescio qui thesau-
rum solus invenit? Quam multi inopes, digni præ-

¹ *Wopkens. in Lect. Tullian. emendat diceret. Pro-
babilius.*

sidio deorum, nullo somnio ad thesaurum repe-
riendum admonentur? Quam autem ob causam
tam est obscure admonitus, ut ex ovo nasceretur
thesauri similitudo potius, quam aperte thesaurum
querere juberetur, sicut aperte Simonides vetitus
est navigare? Ergo obscura somnia minime con-
sentanea sunt majestati deorum.

LXVI. Ad aperta et clara veniamus, ¹ quale est
de illo interfecto a caupone Megaris; quale de
Simonide, qui ab eo, quem humarat, vetitus est
navigare; quale etiam de Alexandro, quod a te
præteritum esse miror: qui, quum Ptolemæus,
familiaris ejus, in prælio telo venenato ictus esset,
eoque vulnere summo cum dolore moreretur;
Alexander assidens, somno est consopitus. Tum
secundum quietem visus ei dicitur draco is, quem
mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, et
simul dicere, quo illa loci nasceretur (neque is
longe aberat ab eo loco); ejus autem esse vim tan-
tam, ut Ptolemæum facile sanaret. Quum Alexan-
der experrectus narrasset amicis somnium, emi-
sisse, qui illam radiculam quaerent. Qua inventa,
et Ptolemæus sanatus dicitur, et multi milites, qui
erant eodem genere teli vulnerati. Multa etiam
sunt a te ex historiis prolata somnia, ² matris Pha-

¹ *V. supra, I, 27. ² Vid. supra, I, 20 — 29.*

laridis, Cyri superioris, matris Dionysii, Pœni Hamilcaris, Hannibalis, P. Decii; pervulgatum jam illud de præsule; Gracchi etiam; et recens Cæciliæ, Balearici filix, somnium. Sed hæc externa, ob eamque causam ignota nobis sunt; nonnulla etiam ficta fortasse: quis enim auctor istorum? De nostris somniis quid habemus dicere? Tu de merso me, et equo ad ripam? ego de Mario cum fascibus laureatis me in suum deduci iubente monumentum?

LXVII. Omnium somniorum, Quinte, una ratio est: quæ, per deos immortales! videamus, ne nostra superstitione et depravatione superetur. Quem enim tu Marium visum a me putas? Speciem, credo, ejus, et imaginem, ut Democrito videtur. Unde profectam imaginem? a corporibus enim solidis, et a certis figuris vult fluere imagines. Quod igitur Marii corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerat: plena sunt imaginum omnia. Ista igitur me imago Marii in campum Atinatem persequabatur. Nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. Quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut, simul atque velimus, accurrant? Etiamne earum rerum, quæ nullæ sunt? Quæ est enim forma tam ¹ inusitata, tam nulla, quam non sibi

¹ Davis., ut passim, invisitata.

ipse animus possit effingere? ut, quæ nunquam vidimus, ea tamen informata habeamus, oppidorum situs, hominum figuras. Num igitur, quum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis esse possunt: nihil est enim, de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt ¹ illæ; nec cognovi quemquam, qui, majore auctoritate, nihil diceret. Animorum est ea vis, eaque natura, ut vigeant vigilantes, nullo adventitio pulsu, sed suo motu, incredibili quadam celeritate. Hi quum sustinentur membris, et corpore, et sensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, sentiunt. Quum autem hæc subtraeta sunt, desertusque animus languore corporis, tum agitur ipse per sese. Itaque in eo et formæ versantur, et actiones; et multa audire, multa dici videntur. Hæc scilicet ² in imbecillo remissoque animo, multa omnibus modis confusa et variata versantur, maximeque reliquæ earum rerum moventur in animis, et agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut eginus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius versabatur, recor-

¹ Davis. conj. ullæ, quam emendationem Hotting. certam putat. ² Abest ia.

danti, quam ille gravem suum casum magno animo, quam constanti tulisset. Hanc credo causam de illo somniandi fuisse.

LXVIII. Tibi autem, de me cum sollicitudine cogitanti, subito sum visus emersus e flumine. Inerant enim in utriusque nostram animis vigilantium cogitationum vestigia. At quaedam adjuncta sunt: ut mihi de monumento Marii; tibi, quod equus, in quo ego vehebar, mecum una demersus rursus apparuit. An tu censes ullam anum tam deliram futuram fuisse, ut somniis crederet, nisi ista casu nonnunquam, forte, temere concurrerent? Alexandro draco loqui visus est. Potest omnino hoc esse falsum, potest verum: sed utrum sit, non¹ est mirabile. Non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire; et quidem, quo majus sit, quum radicem ore teneret, locutus est. Sed nihil est magnum somniantium. Quæro autem, cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem alias, nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sane, quod meminerim. Frustra igitur consumptæ tot noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermissionem forensis operæ et lucubrationes detraxi, et meridiationes addidi, quibus uti antea non so-

¹ Esse.

lebam: nec tam multum dormiens, ullò somnium admonitus, tantis præsertim de rebus; nec mihi magis¹ usquam videor, quam quum aut in foro magistratus, aut in curia senatum video, somniare.

LXIX. Etenim (ex divisione hoc secundum est) quæ est continuatio conjunctioque naturæ (quam, ut dixi, vocant *συμπάθεια*) ejusmodi, ut thesaurus ex ovo intelligi debeat? Nam medici ex quibusdam rebus et advenientes, et crescentes morbos intelligunt; ² nonnullæ etiam valitudinis significationes, ut hoc ipsum, « pleni enectine simus, » ex quodam genere somniorum³ intelligi posse dicuntur. Thesaurus vero, et hereditas, et honos, et victoria, et multa generis ejusdem, qua cum somniis naturali cognatione junguntur? Dicitur quidam, quum in somnis complexu venerio jungeretur, calculos eiecisse. Video sympathiam. Visum est enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, naturæ vis, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, a qua vetaretur navigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis, quod scri-

¹ Ernest. prætulit alteram lectionem, unquam. Frustra, ut videtur. ² Hottinger. addit sunt post nonnullæ. Malim ego, nonnullas—dicunt, si quid mutandum. ³ Vid. Hippocrat. *περὶ ἐνυπνίων*, c. 14 sqq.

bitur, somnium? qui, paullo ante interitum, visus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. Is quum esset projectus inhumatus, ab omnibusque desertus jaceret, amica corpus ejus texit suo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris, et causas naturales habebat; an, et ut videretur, et ut eveneret, casus effecit?

LXX. Quid? ipsorum interpretum conjecturæ, nonne magis ingenia declarant eorum, quam vim consensumque naturæ? Cursor, ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis curru quadrigarum vehi. Mane ad conjectorem. At ille, Vincas, inquit; id enim celeritas significat, et vis equorum. Post idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, necesse est; an non intelligis, quatuor ante te cucurrisse? Ecce alius cursor (atque horum somniorum et talium plenus est Chryssippi liber, plenus Antipatri; sed ad cursorem redeo) ad interpretem detulit, aquilam se in somnis visum esse factum. At ille, Vicisti: ista enim avi volat nulla vehementius. Huic ¹ quidem Antipho; Baro, inquit, te victum esse non vides? ista enim avis insectans alias aves et agitans, semper ipsa postrema est. Parere quædam matrona cupiens, ² dubitans essetne prægnans, visa est in

¹ Equidem. *Lambin.* eidem. ² *Hottinger.* censet

quiete obsignatam habere naturam. Retulit. Negavit, eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. At alter prægnantem esse dixit; nam inane obsignari nihil solere. Quæ est ista ars conjectoris, eludentis ingenio? An ea, quæ dixi, et innumerabilia, quæ collecta habent stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum, ex similitudine aliqua conjecturam modo huc, modo illuc ducentium? Medici signa quædam habent ex venis, et ex spiritu ægroti, multisque ex aliis futura præsentiant. Gubernatores quum exultantes loligines viderint, aut delphinos se in portum conjicientes, tempestatem significari putant. Hæc ratione explicari, et ad naturam ¹ facile revocari possunt; ea vero, quæ paullo ante dixi, nullo modo.

LXXI. At enim observatio diuturna (hæc enim pars una restat) notandis rebus fecit artem. An tandem somnia observari possunt? quoniam modo? Sunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam præpostere, tam incondite, tam monstruose cogitari potest, quod non possimus somnari. Quo modo igitur hæc infinita et semper nova aut memoria complecti, aut observando notare possu-
hæc verba, dubitans — prægnans, e margine illata esse. Habent omnes mss. ¹ Sic Ernest. Lalleu. Al. revocari facile possunt.

mus? Astrologi motus errantium stellarum notaverunt. Inventus est enim ordo in iis stellis, qui non putabatur. Cedo tandem, qui sit ordo, aut quæ concursatio somniorum? quo modo autem distingui possunt vera somnia a falsis, quum eadem et aliis aliter evadant, et iisdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, quum mendaci homini ne verum quidem dicenti credere soleamus, quo modo isti, si somnium verum evasit aliquod, non ex multis potius uni fidem ¹ derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant.

Si igitur neque deus est effector somniorum, neque naturæ societas ulla cum somniis, neque observatione inveniri potuit scientia: effectum est, ut nihil prorsus somniis tribuendum sit; præsertim quum illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent; ii, qui interpretantur, conjecturam adhibeant, non naturam; casus autem innumerabilibus præne scænlis in omnibus plura mirabilia, quam in somniorum visis effecerit, neque conjectura, quæ in varias partes duci potest, nonnunquam etiam in contrarias, quiddam sit incertius.

LXXII. Explodatur hæc quoque somniorum divinatio pariter cum ceteris. Nam, ut vere loquamur, superstitio, fusa per gentes, oppressit om-

¹ Lambin. emendat, derogant... confirmant.

nium fere animos, atque hominum imbecillitatem occupavit. Quod et in iis libris dictum est, qui sunt de Natura deorum; et hac disputatione id maxime egimus. Multum enim et nobismet ipsis, et nostris profuturi videbamur, si eam funditus sustulissemus. Nec vero (id enim diligenter intelligi volo) superstitione tollenda religio tollitur. Nam et, majorum instituta tueri sacris carimonisque retinendis, sapientis est; et esse præstantem aliquam æternamque naturam, et eam suspiciendam admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum celestium cogit confiteri. Quamobrem, ut religio propaganda etiam est, quæ est juncta cum cognitione naturæ, sic superstitionis stirpes omnes ¹ ejiciendæ. Instat enim, et urget, et, quo te cumque verteris, persequitur; sive tu vatem, sive tu omen audieris; sive immolaris, sive avem aspexeris; si Chaldæum, si aruspicem videris; si fulserit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cælo; si ostenti simile natum factumve quippiam; quorum necesse est plerumque aliquid eveniat: ut nunquam liceat quieta mente consistere. Perfugium videtur omnium laborum et sollicitudinum esse

¹ Paul. Manut. conj. elidendæ; Hottinger. excidendæ. Malim ego eligendæ, ut in Tusculan., III, 34, ubi Davis. male prætulit elidendæ.

somnus; at ex eo ipso plurimæ curæ metusque nascuntur. Qui quidem ipsi per se minus valent, et magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ii quidem contentissimi, sed in primis acuti, et consequentia, et repugnantia videntes; qui prope jam absoluti et perfecti putantur. Quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio, an soli jam philosophi judicarentur. Cum quibus omnis fere nobis disceptatio contentioque est, non quod eos maxime contemnamus; sed quod videntur acutissime sententias suas prudentissimeque defendere. Quum autem proprium sit Academiæ, iudicium suum nullum interponere; ea probare, quæ simillima veri videantur; conferre causas, et quid in quamque sententiam dici possit, expromere; nulla adhibita sua auctoritate, iudicium audientium relinquere integrum ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem a Socrate traditam; eaque inter nos, si tibi, Quinte frater, placebit, quam sæpissime utemur.

Mihi vero, inquit ille, nihil potest esse jucundius. Quæ quum essent dicta, surreximus.

M. T. CICERONIS

DE FATO

LIBER SINGULARIS.

Deest principium.

I.... QUIA pertinet ad mores, quod ἦθος illi vocant, nos eam partem philosophiæ, de moribus appellare solemus; sed decet augentem linguam Latinam, nominare moralem. Explicandaque vis est, ratioque enuntiationum, quæ Græci ἀξιώματα vocant: quæ de re futura quum aliquid dicunt, deque eo, quod possit fieri, aut non possit, quam vim habeant, obscura quæstio est; quam περὶ δυνάτων philosophi appellant; totaque est ¹ logicæ, quam rationem disserendi voco.

Quod autem in aliis libris feci, qui sunt de Natura deorum, itemque in iis; quos de Divinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id a quoque probaretur,

¹ Vulg. logicæ. Ernest. e primis edd. restituit logicæ. Bremi, in ed. Lips. 1795, maluit λογική, quod jam ante Ernest. damnaverat.